

DVOSTRUKI EGZIL U PJESNIŠTVU FRA LUCIJANA KORDIĆA

Ivana Dizdar

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Splitu
icagalj@ffst.hr

UDK:82-4 Fra Lucijan Kordić (1914.-1933.)
314.151.3-054.74+2-788
(82-1+82-14) 2-678 821.163..42
314.151.3-054.75:94(497.5)“1991/...”
<https://doi.org/10.34075/cs.59.4.8>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 9/2024.

Sažetak

U radu se proučava utjecaj fizičkoga i duhovnoga progonstva na stvaralaštvo franjevačkoga pjesnika Lucijana Kordića. Odabrane su pjesme analizirane i interpretirane na tematsko-idejnoj i, u manjoj mjeri, stilskoj razini. U proučavanju egzila iz zemaljske i duhovne domovine kao i pjesnikova položaja između književnosti zemlje domaćina i zemlje podrijetla primijenjena je postkolonijalna kritika kao metodološka podloga pri objašnjavanju koncepata drugo(tno)sti, izmještenosti, hibridnosti, centra i periferije. U širem kontekstu, naglašava se potreba za daljnjom reintegracijom i revalorizacijom emigrantske i egzilne književnosti koja nudi nove iskazne potencijale i pridonosi cjelovitosti hrvatskoga nacionalnog korpusa.

Ključne riječi: emigrantska književnost, hrvatski autonarativ, izmeđuništvo, kanon.

UVOD

Stvaralaštvo pjesnika i lirskoga esejista fra Lucijana Kordića (Grljevići kraj Ljubuškoga, 1914. – Mostar, 1993.)¹ nije dovoljno istraženo u kontekstu hrvatske emigrantske i egzilne književnosti,

¹ Kao dio biografije relevantan u kontekstu rada ističemo da je Kordić većinu radnog vijeka proveo u emigraciji nakon što je izbjegao blajburšku tragediju 1945. skokom u rijeku Savu. Nakon školovanja u Rimu odlazi u katoličku misiju u Švicarsku, a u franjevački samostan u Širokom Brijegu vraća se 1991. Suosnivač je i dugogodišnji urednik iseljeničke naklade Ziral te stalni suradnik središnjega hrvatskog kulturnog časopisa izvan domovine *Hrvatske revije* urednika Antuna Bonifačića i Vinka Nikolića. Uz poeziju i većinom lirske eseje objavio je dokumentarnu prozu *Mučeništvo Crkve u Hrvatskoj* (Chicago, 1988.) i antologiju *Hrvatska*

kao što ni taj dio korpusa hrvatske književnosti još uvijek nije dobio odgovarajuću valorizaciju. Usprkos objavljenom većem broju antologija emigrantske književnosti – uključujući i one koje su relevantne za ovaj rad: *Pod tuđim nebom* (1957.) Vinka Nikolića, *Hrvatsku iseljeničku liriku* (1974.) fra Lucijana Kordića i *45 hrvatskih emigrantskih pisaca* fra Šimuna Šite Čorića (1991.) – u rukopisu ostaje znatan dio književne građe, a znanstvena su istraživanja ograničena većinom na pojedinačne radove koji proučavaju odnos nacionalnih korpusa zemlje podrijetla i zemlje domaćina, ili opus jednog pisca, dok je kritika obično usmjerena na pojedinačne knjige određenog autora. Nadalje, od znanstvenih i stručnih monografija može se istaknuti *Iseljena Hrvatska* (1979.) Ante Kadića te *Hrvatska književnost u egzilu* (1991.) Vinka Grubišića kao i poglavlje o književnosti u izbjeglištvu u *Povijesti hrvatske književnosti* (2004.) Dubravka Jelčića. Potpunija integracija emigrantske književnosti u matičnu nedovršen je proces koji bi trebao uključiti prevrednovanje književnih vrijednosti (na razini kritike i recepcije) kao i sustavniji teoretski i povijesni pregled i potpunije interpretacije dosad isključenih djela (na znanstveno-stručnoj razini). Iz koncizno opisanoga statusa emigrantske književnosti (u koji se uklapa i status Kordićeva opusa) proizlazi i relevantnost teme rada u kojem će se analizirati i interpretirati odabrane Kordićeve pjesme. U dijelu analize primijenit će se spoznaje iz postkolonijalne kritike pokazujući kako Kordića karakterizira dvostruka drugost: kao dio osobne i pjesničke biografije (egzilant, tuđinac, prognanik koji je preživio Bleiburg, a danas marginalizirani, drugotni pisac) i kao dominantan dio idejnog i tematskog sloja njegovih pjesama (lirski subjekt, baš kao i tvorac stihova, nastanjuju prostor „između“: između književnosti zemlje podrijetla i zemlje domaćina te između zemaljske i duhovne domovine). Analiza će pokazati da je lajtmotiv Kordićevih pjesama „usud izgnanstva od atoma do Mliječne staze“² u kojem se pretapa motiv biblijskog progonstva iz obećane zemlje, osobnog progonstva i spasa od blajburške tragedije, zatim općeljudskoga neminovnog progonstva iz djetinjstva i mladosti te također općeljudskog i tehnološkim napretkom motiviranog progonstva iz autentičnog/prirodnog okruženja u automatizirano.

iseljenička lirika (Rim, 1974.). Objavljene su i dvije antologije Kordićeve poezije, i to *Plime neizmjerja* (Rim, 1970.) i *Čudo siromašnih koraka* (Zagreb, 1990.).

² Šimun Šito Čorić. Lucijan Kordić u kontekstu hrvatskoga poratnog pjesništva, u: *Lucijan Kordić. Čudo siromašnih koraka*, priredili Šimun Šito Čorić i Dubravko Horvatić, Nakladni zavod Matice hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 138.

1. DVOSTRUKA DRUGO(TNO)ST

Kordićev status izvandomovnika i izmeđnika,³ tuđinca i prognanika opravda odabir postkolonijalne kritike kao metodološke podloge rada kojom će se nastojati ispitati kako se u njegovim pjesmama konstruira odnos prema drugome (s naglaskom na zavičaj/domovinu i Boga). U radu je postkolonijalna kritika shvaćena kao skupni naziv za različite teorije koje se bave književnostima i kulturama bivših kolonijalnih zemalja tzv. trećeg svijeta,⁴ a zajedničko im je što osporavaju predodžbe koje su o tim kulturama stvorili kolonizatori. Postkolonijalna kritika proučava odnos kolonijalnoga i postkolonijalnoga u vrlo širokoj perspektivi, s povijesne, političke, ekonomske, estetske i etičke strane.⁵ U našem kontekstu razmotrit će se odnos, rečeno rječnikom Edwarda Saida, kolonijalnog/imperijalnog⁶ (domovinskog, kanonskog) i postkolonijalnog (izvandomovinskog, marginaliziranog) književnog diskursa, imajući na umu da postkolonijalne interpretacije razvijaju perspektivu koja nije primjenjiva samo na postkolonijalne književnosti, nego se marginalnost, pluralnost i percipirana „drugost“ vide kao izvori energije i potencijalne promjene i u drugim kontekstima.⁷ U Kordićevu se slučaju može govoriti o hibridnosti i isprepletanju književnih paradigmi, utjecaju „velike“ romanske kulture i književnosti na autora paralelno s ranošimićevskim i domoljubnim diskursom, odnosno supostojanje raznolikih (bahtinovski rečeno, polifonih) glasova koje posebice poezija zbog svojih inherentnih značajki kao iznimno otvo-

³ Pojam koji Cvjetko Milanja upotrebljava za pjesnike (Petra Gudelja, Veselka Koromana, Mirka Rogošića, Anđelka Vuletića, Nikolu Martića, Zvonimira Majdaka i Alojza Majetića) čije su poetike između krugovaša i razlogovaca, ali su (ovisno o pojedinom pjesniku) oni izmeđnici i prema nekim drugim značajkama te se njihovo stvaralaštvo ne može uklopiti u jednu određenu poetiku. Vidi: Cvjetko Milanja. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, prvi dio, Zagrebgrafo, Zagreb, 2000.

⁴ Vladimir Biti. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Matica Hrvatska, Zagreb, 1997., 282.

⁵ Usp. Zvonimir Glavaš. *Razgradnja Orijenta – razvoj i temeljni koncepti postkolonijalne teorije*, *Essehist*, Osijek, 2012., 75, <https://hrcak.srce.hr/file/272098> (pristup 6. veljače 2024.).

⁶ Usp. Anna Burzynska i Michał Paweł Markowski. *Književne teorije XX. veka*. Službeni glasnik, Beograd, 2009., 605. Saidovoj definiciji imperijalizma kao prakse, teorije i stavova dominantnoga centra koji vlada udaljenim teritorijima ovdje treba pristupiti u kontekstu rada; naglasak je na odnosima moći, nemogućnosti uspostave kontinuiranoga dijaloga domovinske i izvandomovinske matrice te posljedičnom marginaliziranju i prešućivanju izvandomovinskih pisaca.

⁷ Peter Barry. *Beginning theory. An introduction to literary and cultural theory*, second edition, Manchester University Press, Manchester, 2002.

ren književni oblik može podržati. Primjeri takve hibridnosti donose se u poglavlju „Između književnosti zemlje domaćina i zemlje podrijetla“. Zanimljiv je i Kordićev koncept hibridnosti u stihovima gdje spaja duhovnost i tehnologiju, odnosno traži nove mogućnosti književnoga izričaja i nudi drugačiju, neočekivanu predodžbu avangardnoga, dinamičnoga, sveprisutnoga i sveobuhvatnoga Boga, koji se može pronaći čak i u ratnom kaosu i dinamici tehnološkog napretka, a što se istražuje u poglavlju „Između zemaljske i duhovne domovine“. U istome poglavlju oprimirat će se i lakanovska konstrukcija identiteta u interakciji s drugim, a ne u autorefleksiji prema kartezijanskome modelu,⁸ i to u odnosu prema raznoliko prikazanome zavičaju.

Nadalje, centar i periferija kao temeljni pojmovi postkolonijalne kritike primjenu nalaze u Kordićevu statusu dvostrukoga drugotnoga pjesnika s periferije (u odnosu prema zemlji domaćinu on je tuđin; u odnosu prema matici bio je cenzuriran, nije se uklapao dovoljno u hrvatske književne struje, a danas je nedovoljno integriran, marginaliziran i nije mu objavljen dobar dio pjesničkog opusa). Ipak, povratkom u samostan na Širokome Brijegu 1991. (u doba kad se u domovinu vraćaju i pjesnici Boris Maruna, Vinko Nikolić, Petar Gudelj i dr.) započinje njegova reintegracija u hrvatsku književnost. U Zagrebu se tiska izbor iz njegove poezije *Čudo siromašnih koraka* (1990.), u Mostaru izlazi drugo izdanje zbirke *Pod arkadama neba* (1993.) te izabrane pjesme *Pokošeno vrijeme* (1996.), uvršten je u Jelčićevu *Povijest hrvatske književnosti* (2004.) kao i u Matičinu ediciju *Stoljeća hrvatske književnosti* (2006.), ustanovljena je nagrada fra Lucijan Kordić koju dodjeljuje Društvo hrvatskih književnika od 1994., posvećeni su mu *Neretvanski književni i znanstveni susreti 2012*. Uz promjenu paradigme i uopće stava prema prešućenim književnicima, kretanje od periferije prema centru vidi se i u činjenici da je Kordić ukupno tiskao 27 knjiga u Italiji, SAD-u, Španjolskoj, Austriji, Argentini, Švicarskoj, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj (uključujući ponovljena izdanja, sabrana djela, poeziju, eseje, dokumentaristiku i knjigu proze), suosnivač je druge najvažnije iseljeničke izdavačke kuće Ziral (prva je Nikolićeva Knjižnica Hrvatske revije), uvršten je u brojne antologije suvremenog pjesništva, o njegovim pojedinačnim zbirkama napisane su mnoge kritike i dr. Ovi faktografski podaci potvrđuju kulturološku tezu Edwarda Saida „o

⁸ Usp. Zdenko Lešić, O postkolonijalnoj kritici, o Edwardu Saidu i o drugima, *Novi izraz*, 7 (2000.), 3.

oblikovanju percepcije pomoću diskursa“⁹ i pokazuju da su kategorije centra i periferije konstruirane pod utjecajem odnosa moći. Uvažavajući tvrdnju još jedne postkolonijalne kritičarke Gayatri Chakravorty Spivak da je centar ono mjesto koje proizvodi marginu te se (tobožnja) margina mora postaviti kao jedan od ravnopravnih centara,¹⁰ Kordićev slučaj sugerira potrebu odbacivanja domovinske kanonske tematsko-stilske i žanrovske matrice kao jedine moguće, prestanak proučavanja i promatranja izvandomovinske književnosti kao podređene/drugotne, *nedomovinske*. Time se dolazi do pitanja uspostavljanja kanona kao dominantnoga književnog modela s konstruiranim vrijednosnim okvirom u koji nije ugrađena izvandomovinska, regionalna i periferna književnost, odnosno pitanja o mogućnosti konstrukcije cjelovitijega nacionalnog korpusa. Navedeno povlači širi problem politike književnosti i hegemonijski zadanih vrijednosti zadanih od strane vladajućih interesnih skupina koje definiraju kanon te posljedičnoga (ne)uklapanja određenog djela ili pisca u trenutačno poželjnu matricu, pri čemu Kordićev slučaj nije izoliran primjer.¹¹

2. IZVANDOMOVNIK I EGZILNI PJESNIK

Prihvaćajući tezu da korpusu hrvatske nacionalne književnosti pripadaju i ona djela koja nisu nastala na hrvatskome tlu (čak ni isključivo na hrvatskome jeziku, primjer čega su hrvatski latinisti),¹² izvandomovinska književnost (prikazana na primjeru pjesama Lucijana Kordića) u ovom će se radu promatrati kao integralni, ali ne i u potpunosti integrirani dio korpusa hrvatske književnosti. Taj dio korpusa svojevrsan je fenomen i dokaz hrvatskoga koz-

⁹ Anna Burzynska i Michał Paweł Markowski. *Književne teorije XX. veka*. Službeni glasnik, Beograd, 2009., 606.

¹⁰ Usp. Spivak prema Zdenko Lešić, O postkolonijalnoj kritici, o Edwardu Saidu i o drugima, *Novi izraz*, 7 (2000.), 16.

¹¹ Nekoliko primjera hrvatskih pjesnika koji su u nekom razdoblju bili isključeni: Antun Branko Šimić bio je zabranjen u školama zbog hercegovačkozavičajne tematike (školska recepcija Šimićeva djela počinje tek 1941. kad ga Mate Ujević uvrštava u *Hrvatsku čitanku za više razrede srednjih škola*, Zagreb, 1941.), Tinu Ujeviću od 1945. do 1950. zabranjeno je javno djelovanje, a recentni su primjeri promjene odnosa književne scene prema opusu Veselka Koromana i Petra Gudelja.

¹² Usp. Stjepan Šešelj. Uz prvu knjigu Prinosa za povijest književnosti u Hrvata, u: Šimun Šito Ćorić, *45 hrvatskih emigrantskih pisaca*, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, 1991., XVI-XVII.

mopolitizma uzevši u obzir da su brojni hrvatski književnici (dijelom vlastitim izborom, a više silom prilika) boravili izvan granica domovine, počevši od Hermana Dalmatinca, preko Marina Držića, fra Filipa Grabovca, do Antuna Gustava Matoša te političkih emigranata nakon Drugoga svjetskog rata.¹³ Potonjima pripada i Lucijan Kordić, koji se pokazuje kao pisac izvandomovnik, emigrantski i egzilni pisac, što će se pojasniti u daljnjem radu.

Kad je riječ o književnoumjetničkoj produkciji među Hrvatima i (većinom) na hrvatskome jeziku više ili manje izvan tokova nacionalne književne matice, Brešić razlikuje dvije osnovne skupine pisaca, a time i izvandomovinskoga korpusa: stabilna skupina (pripadnici nacionalne manjine u poglavito susjednim državama koji su u stalnoj interakciji s domovinskom književnošću) i nestabilna skupina (pisci migranti i emigranti koji su privremeno izvan domovine te u različitoj mjeri u interakciji s maticom). Uz izvandomovinsku književnost u relevantnoj literaturi rabe se i bliskoznačnice: književnost između dviju domovina, književnost u dijaspori, u iseljeništvu, u izbjeglištvu te emigrantska književnost. Prema Brešiću, emigrantska književnost nastaje kada izgubi vezu s matičnom kulturom, a stvaraju je pisci koji su prisiljeni – izravno ili neizravno, a najčešće zbog radikalnih političkih promjena ili gospodarskih kriza – napustiti domovinu.¹⁴

U kontekstu hrvatsko-američke književnosti, ali primjenjivo i na kontekst ovoga rada, Kalogjera (2003) dijeli emigrantsku književnost na etničku, egzilnu i globalnu. Etnički su pisci zapravo pisci zemlje domaćina, vezani korijenima uz maticu te na jeziku zemlje domaćina pišu o temama koje se tiču matične etničke populacije. Egzilni pisci (npr. Ivan Meštrović, Antun Bonifačić, Marijan Mikac, Bogdan Radica, Dušan Žanko, Ivo Lendić, Ante Kadić, Vinko Nikolić,

¹³ Usp. Šimun Šito Ćorić. Hrvatska migrantska književnost. Proslov. U: 45 hrvatskih emigrantskih pisaca, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1991., i Vinko Grubišić. *Hrvatska književnost u egzilu*. Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1991.

Vinko Brešić podsjeća da su tijekom Druge Jugoslavije neki pisci bili ili fizički likvidirani kao „narodni neprijatelji“ (Kerubin Šegvić, Mile Budak, Gabrijel Cvitan, Ivan Softa, Albert Haler, Andrija Radoslav Glavaš Buerov, Marijan Matijašević, Vinko Kos, Zlatko Milković, Milivoj Magdić) ili su uspjeli spasiti glavu bijegom u zadnji čas (Vinko Nikolić, Filip Lukas, Nada Kesterčanek, Antun Bonifačić, Ivo Lendić, Zvonimir Katalenić, Marko Čović, Dušan Zanko, Franjo Nevistić). Vidi: Vinko Brešić. Hrvatska emigrantska književnost (1945 – 1990), *Croatica : prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, XXVII (1997.), 45-46, 249.

¹⁴ Vinko Brešić. Hrvatska emigrantska književnost (1945 – 1990), *Croatica : prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, XXVII (1997.), 45-46, 247-248.

Antun Nizeteo, Boris Maruna i ovdje analizirani Lucijan Kordić) *uvijek ostaju pisci svoje zemlje podrijetla, i u književnom i u političkom smislu te se, za razliku od etničkih, žele vratiti u svoju matičnu domovinu. Stoga njihova djela* svim svojim komponentama pripadaju isključivo korpusu književnosti zemlje podrijetla. Globalni pisci podjednako pripadaju i matičnoj i književnosti zemlje domaćina, odnosno njihova djela pripadaju svijetu te se ne mogu ograničiti na samo jedan korpus.

Nešto drukčiju podjelu objašnjava Brešić ističući da se pojam emigrantske književnosti u mnogim literaturama pojavljuje paralelno s pojmom egzila, odnosno egzilne književnosti.

„Međutim, kako upozorava njemačka autorica Helge Pross, ta dva pojma ne znače isto. Uvažavajući etimologiju obiju riječi (lat. *emigrare* – *exilium*) te sugeriranu distinkciju o emigraciji kao zbivanja i egzilu kao stanju, pod pojmom *emigrantske literature* podrazumijevala bi se literatura nastala u emigraciji, bez izravnog doticaja s matičnom književnosti, a domaćoj je publici nepristupačna, dok bi pojam *egzil-literature* pokrивao svu produkciju izvan književne matice, uključujući dakle i emigrantsku.“¹⁵

Prema gornjem tumačenju pojam egzilne književnosti širi je od pojma emigrantske književnosti te obuhvaća književnu djelatnost i stabilnih i nestabilnih skupina, dok bi se pojam emigrantske književnosti odnosio samo na nestabilnu skupinu. Budući da Lucijan Kordić većinu stvaralačkih godina provodi izvan Hrvatske, objavljujući pjesme, eseje i zapise u Chicagu, Buenos Airesu, Salzburgu, Rimu, Madridu, Torontu itd., on pripada nestabilnoj emigrantskoj skupini. Književno i politički vezan je uz Hrvatsku te njegova djela pokazuju snažan domoljubni naboj uz lajtmotiv progonstva iz domovine pa time pripada egzilnim piscima i u užem i u širem smislu.

Hrvatsku izvandomovinsku književnost kao fenomen karakterizira izdvojenost (postkolonijalnim rječnikom rečeno, „izmještenost identiteta“) iz dijakronijske kompleksnosti hrvatskoga književnog kanona i njegove sinkronijske dinamike zbog fizičke dislociranosti,¹⁶ koja se u Kordićevu slučaju ne mjeri (samo) kilometrima (autor je dio stvaralačkih godina proveo u Italiji, a najviše u Švicarskoj – od 1951. do 1990.), nego nemogućnosti komunikacije s domovinskom

¹⁵ *Isto*, 266.

¹⁶ Usp. Boris Škvorc. Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija, *Ogledi, Kolo*, (2004.), 2, <https://www.matica.hr/kolo/296/egzilna-i-emigrant-ska-knjizevnost-dva-modela-diskontinuiteta-u-sustavu-nacionalnog-knjizevnog-korpusa-u-doba-kulturalnih-studija-20257/> (pristup 1. lipnja 2024.).

književnosti. Naime, izvandomovinska književnost nije mogla izvršiti utjecaj na književne prilike u Hrvatskoj niti je mogla izravno slijediti razvoj književnosti u domovini iz dvaju razloga. Prvi je književne prirode: egzilno pjesništvo u vrijeme nastanka nije dovoljno korespondiralo s matičnim hrvatskim pjesništvom,¹⁷ a drugi je izvanknjiževni razlog: politička cenzura, a kasnije zanemarivanje emigrantskog stvaranja sve do osamostaljivanja RH. Time se dolazi do ranije spomenutoga koncepta „drugotnosti“.

Uz fizičku izdvojenost i političku isključenost, u Kordićevu se slučaju radi i manjim dijelom o isključenosti kao „mjestu izbora“, na kojem su određene „samozadane vrijednosti“¹⁸ te utoliko možemo govoriti o namjerno odabranim različitim književnim paradigmatima i samorodnome pjesničkome glasu. Navedeno se uklapa i u obrasce koje slijede hrvatski pisci u emigraciji koji su pratili sve što se događalo u domovinskom, matičnom dijelu, ali gotovo ništa od toga nisu slijedili, kao što nisu slijedili ni kretanja u književnosti zemlje domaćina, mislima i duhom ostajući u onakvoj Hrvatskoj kakva je bila kad su je napustili.¹⁹ U tematsko-idejnome sloju, imaginarna domovina tako ostaje drukčija i od stvarne Hrvatske i od zemlje domaćina. Stoga književni izrazi emigrantskih pisaca nerijetko djeluju anakrono i previše tradicionalno – „drugotno“.

Uz to, emigrantska književnost od matične razlikuje se i prema žanrovskoj zastupljenosti. Najmanje je zastupljena umjetnička proza, a najviše lirika, koju slijede memoaristika i politička esejistika. Dvjesto potonjim vrstama emigrantska nadmašuje domovinsku književnost koja zbog represivnih političkih prilika nije bila sklona njihovom razvoju.²⁰ Kordićevo stvaralaštvo upisuje se u navedene obrasce; poznat ponajprije kao pjesnik, on je autor i žanrovski hibridnih knjiga koje uključuje eseje i dokumentaristiku.

¹⁷ Cvjetko Milanja. *Hrvatsko pjesništvo 1930 – 1950, Novostvarnosna stilsko paradigma*, Matica hrvatska, Zagreb, 2017., 341.

¹⁸ Pojmove u navodnicima rabi Boris Škvorc. Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija, *Ogledi, Kolo*, (2004.), 2, <https://www.matica.hr/kolo/296/egzilna-i-emigrantska-knjizevnost-dva-modela-diskontinuiteta-u-sustavu-nacionalnog-knjizevnog-korpusa-u-doba-kulturalnih-studija-20257/> (pristup 1. lipnja 2024.).

¹⁹ Dubravko Jelčić. *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., 511-512.

²⁰ Dubravko Horvatić. *Nepostojeći hrvatski pisci. Eseji i članci*, Consilium – Matica hrvatska, Zagreb – Sisak, 1993., 7.

3. IZMEĐU KNJIŽEVNOSTI ZEMLJE DOMAĆINA I ZEMLJE PODRIJETLA

Kako je nagoviješteno u prethodnome poglavlju, model hrvatske književnosti u emigraciji formirao se u ambivalentnom odnosu prema dominantnim modelima matične nacionalne kulture i kulture zemlje domaćina, što se odrazilo na njezinu žanrovsku sliku i na pojedinačne autorske opuse. Brešić smatra da su razlozi tog ambivalentnosti izoliranost u odnosu prema objema kulturama i preuzimanje primarne zadaće književnosti da očuva nacionalnu svijest među Hrvatima u emigraciji.²¹

U odnosu prema kulturi i književnosti zemlje domaćina, u Kordićevu stvaralaštvu kritičari²² naglašavaju utjecaj talijanske hermetističke škole, posebno Kordićeva profesora i pokrovitelja Giuseppea Ungarettija, ipak ističući pjesnikovu samosvojnost i izbjegavanje kopiranja romanskih uzora. S druge strane, nekoliko je poveznica između Kordićevih pjesama i aktualnih književnih struja u Hrvatskoj. Primjerice, prva Kordićeva zbirka *Zemlja* objavljena je u Rimu 1951., a druga *Od zemlje do neba* u Chicagu 1953., dakle u vrijeme izlaska avangardnoga časopisa *Krugovi* (1952.).²³ U navedenim zbirkama izražena je avangardna tendencija te je Kordić mogao biti predvodnik mladih modernista da je tad živio u domovini. U navedenim zbirkama nadilazi ne samo tadašnje domovinske zasade socrealističke poetike, nego i tonove međuratne lirike i ostvaruje među rijetkima, uz Boru Pavlovića i možda Srećka Dianu, istinski modernitet.²⁴ Ipak, tadašnja emigrantska književna kritika nije poznavala

²¹ Vinko Brešić. Hrvatska emigrantska književnost (1945 – 1990), *Croatica : prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, XXVII (1997.), 45-46, 269.

²² Npr. Nedjeljko Mihanović. Predgovor, u: *Lucijan Kordić. Izabrane pjesme*, priredio Nedjeljko Mihanović, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., 16; Dubravko Horvatić. Lucijan Kordić u kontekstu hrvatskoga poratnog pjesništva, u: *Lucijan Kordić. Čudo siromašnih koraka*, priredili Šimun Šito Ćorić, Dubravko Horvatić, Nakladni zavod Matice hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 142; Željka Lovrenčić. Lucijan Kordić – od cvjetnih polja do egzila, *Republika*, 69 (2013.), 8-9, 31.

²³ 1950-ih hrvatsko se pjesništvo, u skladu s političkim i društvenim promjenama, otvara prema europskome i svjetskome, a u skladu s krugovaškim „Neka bude živost“ prisutna je pjesnička heterogenost. Godine 1951. izlazi *Hrvatska revija* u Buenos Airesu pod uredništvom Vinka Nikolića i Antuna Bonifačića, koja u izbjeglištvu uživa daleko veću političku slobodu od *Krugova*. Usp. Dubravko Jelčić. *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., 511.

²⁴ Usp. Šimun Šito Ćorić. Atomsko pjesništvo. Njegove pjesme čitaju se kao što čovjek ili stablo rastu. Upoznajte fra Lucijana Kordića. *Dijaspora*. 16. ožujka 2021., <https://www.dijaspora.hr/njegove-pjesme-citale-su-se-odozdo-prema-gore>

domovinsku pjesničku produkciju pa nije ni znala kako Kordićevu poeziju smjestiti u hrvatsku poratnu liriku. Domovinska književna kritika pak nije poznavala emigrantsku književnost, a kasnije ju je marginalizirala i prešućivala.²⁵

Najviše na temelju zbirke pjesama *Pod arkadama neba* (Madrid, 1955.) njegovo je pjesništvo prozvano „atomske“, „atomolirizmom“, dok se sličan epitet u to vrijeme dodjeljivao u domovini poeziji Slavka Mihalića.²⁶ Atomolirizam označava silaženje do atomskih čestica života i uspinjanje do mistične kozmičke sinteze svijeta,²⁷ a što se grafički postiže najjasnije u navedenoj Kordićevoj zbirci, gdje piše odozdo prema gore onako kako čovjek raste od zemlje prema nebu, kako se uzdiže do nadrealnog.²⁸ Atomska poezija u svom nazivu implicira fisiju i fuziju riječi koje bi matematičkom progresijom pronijele svijetu istinu o hrvatskom iseljenom čovjeku i njegovom stvaralačkom potencijalu u estetici europskih tendencija.²⁹ Takve se tendencije vide u eksperimentiranju na razini forme (ponajprije gra-

-jednako-kao-sto-čovjek-ili-stablo-rastu-upoznajte-fra-lucijana-kordica/549 (pristup 1. lipnja 2024.).

²⁵ Usp. Dubravko Horvatić. *Nepostojeći hrvatski pisci. Eseji i članci*, Consilium – Matica hrvatska, Zagreb – Sisak, 1993., 68.

²⁶ Šimun Šito Ćorić. Atomske pjesništvo. Njegove pjesme čitaju se kao što čovjek ili stablo rastu. Upoznajte fra Lucijana Kordića. *Dijaspورا*. 16. ožujka 2021., <https://www.dijaspورا.hr/njegove-pjesme-citale-su-se-odozdo-prema-gore-jednako-kao-sto-covjek-ili-stablo-rastu-upoznajte-fra-lucijana-kordica/549> (pristup 1. lipnja 2024.).

²⁷ Nedjeljko Mihanović. Predgovor, u: *Lucijan Kordić. Izabrane pjesme*, priredio Nedjeljko Mihanović, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., 25.

²⁸ *Isto*, 23.

Pojam rabi i sam autor u značenju povezanosti dijela i cjeline, atoma i neba: „Atomske pjesnik je zemaljski Pontifex s lovor-trakama zvijezda oko glave, s poletnom uronjenom dušom u nebasa, s čvrstim osjetljivim tijelom pripitim uz granit zemlje, on pjeva o zemlji i zemaljskim stvarima utiskujući im vječni plamen božanstva. Njegov glas je vilovita kozmička emfaza; kao slap bujan, kao čistotni zanos kratak. Njegov stih je kao proljetni klas tajanstven i svjež... U atomskoj lirici ili atomolirizmu nije toliko važan oblik i njegova najčišća čistoća, niti sami sadržaj i njegova najviša uzvišenost, nego to: da pjesništvo s njime postaje živoga života živa ljepota...“. Vidi: Lucijan Kordić. *Krateri i gejziri*, Ziral, Chicago, 1978., 70.

Dubravko Horvatić pak naglašava da atomolirizam u književno-teorijskom smislu ne znači ništa i da se taj epitet često pridijevao književnicima u razdoblju hladnoga rata. Vidi: Dubravko Horvatić. Lucijan Kordić u kontekstu hrvatskoga poratnog pjesništva, u: *Lucijan Kordić. Čudo siromašnih koraka*, priredili Šimun Šito Ćorić, Dubravko Horvatić, Nakladni zavod Matice hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 143.

²⁹ Šimun Musa i Marina Kljajo-Radić. Eksperiment kao pjesnički postupak u djelu Lucijana Kordića, *Motrišta : časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja*, siječanj – travanj 2014., 75/76, 76.

fičko-vizualnoj razini): prelomljena sintaksa, obrnuti smjer pisanja, manjak interpunkcije; na leksičkoj razini: neologizmi („zemljomjerne teže“, „nebokrajni val“), dijalektizmi („črleno srdce“, „zgarbjene doline“); na semantičkoj razini: brze smjene slika, „futuristički energične metafore“³⁰ („atomska ukazanja“, „azurni naylon“, „atomske pesti“). Kordić tako spaja tradiciju (domoljublje u idejnom sloju) s modernističkim postupcima pod utjecajem Apollinairea, Bretona, Valéryja.³¹

Uz avangardna strujanja i poveznice s časopisom *Krugovi* u smislu pjesničke heterogenosti, Kordić se krugovašima približava i metaforikom, a po refleksivnosti i meditativnosti blizak je razlogovcima. Također, uz domovinsku književnost veže ga i pisanje pjesama u prozi; zbirku *Kroz plave zore* (Pamplona, 1961.) objavljuje u doba kad se pjesme u prozi javljaju i u domovini (Zlatko Tomčić, Slavko Mihalić, a kasnije časopis *Razlog*). Uz to, Horvatić naglašava sličnosti s poezijom Veselka Koromana i Danijela Dragojevića iako su mlađi od njega 20-ak godina.³²

Iako bi se daljnje paralele mogle tražiti i na primjerima pojedinačnih zbirki, ono što je primjetno u cjelokupnome Kordićevu opusu jest specifičan odnos prema tradiciji koji potvrđuje njegov položaj „između“. U njegovu je stvaralaštvu uočljiva neotradicionalistička podloga, i to kroz afirmaciju narodne epike na leksičkoj razini (spominjanje povijesno-geografski značajnih toponima, uporaba arhaizama i dijalektizama), versifikacijskoj razini (dvanaesterac kao stih hrvatske renesanse poezije), stilskoj razini (narodni izričaj pod utjecajem diskursa iz djetinjstva: usmene književnosti, Andrije Kačića Miošića, gange i guslarskih pjesama,³³ ali i rane impresionističke faze stvaranja A. B. Šimića). Tradicija je prisutna i u prihvaćanju franjevačke „osjetljivost[i] za male stvari i ljepote vidljiva svijeta“ kao i u predstavljanju domovinske tematike „u biblijskome i kršćan-

³⁰ Šimun Musa. Kordićeva atomska lirika, u: *Osmi neretvanski književni, znanstveni i kulturni susret: Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant: zbornik*, uredio Stjepan Šešelj, Hrvatsko slovo, Zagreb – Čitluk, 2013., str. 114.

³¹ Usp. Željka Lovrenčić. Lucijan Kordić – od cvjetnih polja do egzila, *Republika*, 69 (2013.), 8-9, 31-32; Šimun Musa i Marina Kljajo-Radić. Eksperiment kao pjesnički postupak u djelu Lucijana Kordića, *Motrišta : časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja*, siječanj – travanj 2014., 75/76, 79.

³² Dubravko Horvatić. *Nepostojeći hrvatski pisci. Eseji i članci*, Consilium – Matica hrvatska, Zagreb – Sisak, 1993., 143.

³³ Usp. Vinko Grubišić. *Hrvatska književnost u egzilu*. Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1991., 204; Ante Kadić. *Iseljena Hrvatska*, Ziral, Chicago, 1979., 115.

skome ključu progonstva, trpljenja, izlaska, žrtve, smrti, uskrsnuća...“.³⁴ S druge strane, prisutno je prevrednovanje i nadogradnja tradicije pod utjecajem suvremenih književnih strujanja (hermetizam, nadrealizam, slobodni stih) kao i dinamičke vjerske slike svijeta u kojoj se gubi granica između sakralnoga i profanoga, a izvore čega Šalat vidi u spoju evolucionizma i teologije francuskog isusovca Pierrea Teilharda de Chardina.³⁵ Možda i najbolje stihove Kordić će ostvariti u spoju mistike i moderne metaforike (duhovno i tehnologija), čime potvrđuje još jedan položaj „između“ (svjetovnog i duhovnog, zemlje i neba).

4. IZMEĐU ZEMALJSKE I DUHOVNE DOMOVINE

Antun Bonifačić Kordića je prozvao bardom Bleiburga jer se kroz njegove zbirke provlači tema egzila i izgubljene domovine, ali snažan i polifon pjesnički glas uzdiže se iznad „prosječnog domoljubnog resentimana“³⁶ nudeći drukčiju percepciju zavičaja i domovine, iskazujući duboku emociju novim izražajnim mogućnostima. Uz šimićevski motiviran diskurs (1) o harmoniji hercegovačkog zavičaja, dominantne su (2) naturalističke slike (po)ratnih strahota od kojih hrvatski puk bježi na zapad te (3) čežnja za izgubljenim zavičajem i domovinom koja čeka aktivizam inteligencije koja će je spasiti. Takve različite slike *zemaljske* domovine protežu se kroz cjelokupno Kordićevo stihotvorstvo, a ilustrativan je primjer spjev „Exodus“ iz istoimene zbirke iz 1965. Izravnim obraćanjem lirskoga subjekta hrvatskim „domobrancima, častnicima, borcima i junacima“ evociraju se ratni pejzaži kroz motive mitraljeza, rafala kreševa i logora kojima je suprotstavljen otajstveni, atomski Zapad „Bratstva i Slobode“ u koji treba pobjeći da bi se poetskim obratom pokazale mitske i idealizirane predodžbe domovine (kroz tradicionalne topose usmene književnosti, guslarskih stihova, krškog zavičaja, hrvatskih kraljeva, materinskih krovova i dr.) koja se razlikuje od „neona Europe“ (kao što se razlikuju otajstvene rijeke Tiber, Seine i Thames od vrletne Drine, bridke Une i plavog Jadrana). Stoga je upućen zahtjev za aktivnim djelovanjem puka, odnosno ostajanjem na kućnom pragu i borbom za slobodu makar po cijenu života. Nadrealistički i futuristički motivi pridruženi su tradicionalnom domovinskom imagina-

³⁴ Davor Šalat. Evolutivni dinamizam pjesništva Lucijana Kordića, *Republika, Republika*, 69 (2013.), 3, 23.

³⁵ *Isto*, 20-24.

³⁶ Cvjetko Milanja. *Hrvatsko pjesništvo 1930 – 1950, Novostvarosna stilaska paradigma*, Matica hrvatska, Zagreb, 2017., 344.

riju u onome što Željka Lovrenčić naziva krikom protiv rata i kaosa i skladnom odom miru i nadi u bolje sutra,³⁷ čime se ova epopeja hrvatskog naroda poopćuje i daje univerzalne poruke o pravu svakoga naroda na slobodu i dužnost na domoljubno djelovanje. Poziv na ostanak izrazit će se i u kasnijoj pjesmi „Jadikovka Neretve“, i to u doba Hrvatskoga proljeća iz zbirke *Plime neizmjerja* (Rim, 1970.) u kojoj se spominju toponimi Duvna, Blata i Popova polja, a domovina je predstavljena kao tlo Hercega Stjepana, vojvode srednjovjekovne bosanske države.

Nešto drukčiji diskurs, ali tematski jednako ostajući u domeni idealizacije zavičaja i domovine, vidi se u šimićevski intoniranim stihovima. Primjer je zbirka *Livade snova i vjetrova* (Chicago, 1970.; Rim, 1974.) u kojoj je prikazana domovina kao zemlja, odnosno hercegovački zavičaj kao krš života, livada cvijeća, podneblje pjesme, buklija i smijeha. Taj bogoliki krajolik veže se uz snažne osjećaje prema roditeljima, nepogaženoj i neprežaljenoj mladosti. Nostalgija za izgubljenim zavičajem prisutna je i u prvoj zbirci *Zemlja* (Rim, 1951.) gdje se kroz lokalno obojene motive i zavičajnu identifikaciju (utjecaj sv. Franje u identifikaciji s prirodom) prizivlju slike idealiziranog i skladnog zavičaja; primjerice u pjesmi „Moje selo“ krškim motivima čatrnje i škrapa pridruženi su motivi flore i faune specifične za hercegovačko tlo (duhan, bršljan, dub; kukviža, koze), a u pjesmi „Dan“ takve slike nadograđene su religioznim motivom ponovnog rađanja i uskrsnuća koje nudi težački život u skladu s prirodom. Motiv nicanja novog sjemena dominantan je u pjesmi s pastoralnim prizvukom „Davni hercegovački krajolik“ iz zbirke *Svibi i ribizi* (Rim, 1968.) u kojoj se zavičaj sakralizira. Pjesma je ilustrativan primjer oneobičavanja zavičaja na motivsko-tematskom i formalno-stilskom planu. Novotvorenicama („kitoresa“, „skladnoglasje“, „škropaljice“) i personificiranjem zavičaja (vrijeme guče, sunce je kršno, sjeme je umiljato) stvara se dojam autentičnoga mjesta u kojem se susreće priroda s pastirskom u pastoralnoj harmoniji. Završni stih potvrđuje posebnost i održivost takvoga mjesta: „Kao blagoslov se začimlje i iz zemlje niče umiljato sjeme“. U pjesmi „Čudo siromašnih koraka“ iz zbirke *Od zemlje do neba* (Chicago, 1953.) također će se idealizirati život u ruralnim predjelima koji su oskudni, ali bogati po tome što im služi sama zemlja. I u ovoj je pjesmi zavičaj oneobičajan, i to kroz oksimoronske motive zveketa siromaštva, slavloluke skućena života, napuknutih vjeđa koje zòre, okovanih pogleda koji gòre i dr. Ovakve sakralizacije,

³⁷ Željka Lovrenčić. Lucijan Kordić – od cvjetnih polja do egzila, *Republika*, 69 (2013.), 8-9, 35.

idealizacije i mitizacije *zemaljskoga* zavičaja reflektiraju čežnju za *duhovnom* domovinom i stalna su odrednica Kordićeve poezije pri čemu se identitetska kategorija domovine/zemlje/zavičaja/prirode pokazuje kao stalna i tradicionalna vrijednost. Domovina je ona koja daje (čak i u oskudici) i ona koja se usprkos svim promjenama i preobraženjima pokazuje kao uporište za izgradnju identiteta (lirskog) subjekta. „Gruda rodne zemlje“ iz zbirke *Probudene tipke* (Chicago, 1984.) ilustrativan je primjer:

„To si ti... a opet preobražena i čudesna:
i onaj puteljak u selo, i onaj putosmjer u suri velegrad;
[...]
To si ti... razvijena zastava
vječnih povratnika vrh domovinskih obzorja.
To si ti... blažena zemaljska i nebeska utroba.“

Potonji stih potvrđuje da je u imaginarnoj domovini koja je u Kordića sinonim za djetinjstvo, nevinost, zavičaj, roditelje, jedino mogući spoj *zemaljskoga* i *duhovnoga*.

Kordićev položaj između vidi se i u stihovima u kojima nastoji predočiti Boga kroz neobičnu metaforiku, motive iz svijeta tehnologije i tehnike. Primjer su pjesme u prozi religiozne tematike iz spomenute zbirke *Kroz plave zore* s invokacijama Bezimene i Bezi-menoga. U ciklusu *Ciklame i vedrine* predstavljena je dihotomija cvjetnoga kraja i nemirne jave s bojovnom fabrikom, jarosnom žurbom i zvoncima tramvaja, a u ciklusu *Suncokreti i plaveti* spoj duhovnosti i tehnologije očituje se u prikazu životne jurnjave s motivima prstenja cvjetnih propelera, brujanja beskrajinijh vijaka rosnim mekotama neba i sl. Lirski subjekt pronalazi transcendentnog i preobrazbama sklonog Boga u dinamici, visini i brzini: „Avionski zupčanici napajaju se modrilom svoda. Vihor brzine je vjekovni napor duše, da se izvrši tajanstveno previranje u Bogu“ (XXXI) ili „Lepezama krugovalnih zvučnika i sunčanih televizijskih strojeva penjem se do plavih praskozorja. Puca nebeska trpeza neograničenosti, uzvišenih zanosa i božanskoga zrenja“ (XXXVI). Božja sveprisutnost vidljiva je i u zbirci *Grob u katedrali* (Salzburg, 1963.): „u brazdi ratarske mašine“, „u bunilu bijelih gradova“, „kroz hršume rata i bunare krvi“ (pjesma „U početku bijaše ljubav“). Ranije navedena zbirka *Svibi i ribizi* također nudi dinamične i neobične metafore spajajući religiozne motive s onima iz područja tehnologije: djevica koja silazi iz srebrnih krema neba kao mliječna televizijska slika (pjesma „Rođenje djevice“), molitva Bogu da valjak ljudskog bića oslobodi od gloga mitraljeza što kiti zemaljsku ledinu („Tjeskoba u ime svega“) i dr. U žanrovski hibridnoj knjizi *Krateri i gejziri* (Chica-

go, 1978.) također su stihovi slične tematike, pa tako u pjesmi „Pod neboderom samoće“ dominira snažna slika osamljenosti u vijeku „automobilske duše“, „satelitskih očiju“ i „televizijskoga srca“. Ovakav duhovno-tehnološki diskurs omogućen položajem franjevačkoga pjesnika kao dvostrukoga egzilanta (iz Hrvatske i iz nebeske domovine) nudi fluidnu sliku Boga kao drugoga; jednako kao što se zavičaj i domovina neprestano rekonstruiraju u zajedništvu zemlje i neba, i slika se Boga oblikuje u sličnome pravcu. Poetska domovina i Bog dinamičan su prostor na kojemu niču mnogostrukosti.

ZAKLJUČAK

Na primjeru jednoga izvandomovinskoga, emigrantskoga i egzilnoga pjesnika, u radu se nastojalo ukazati na dvije činjenice. Prvo, da emigrantska i egzilna književnost pokazuje specifičnosti idejno-tematskoga (domoljublje i duhovnost) i stilskoga sloja (u smislu zadržavanja arhaičnih obrazaca, ali i eksperimentiranja). Drugo, da taj dio hrvatske književnosti nije *corpus separatum*, već njezin integralni dio zbog dinamičnog (iako često nestabilnog) odnosa prema matici. Traženje sličnosti s domovinskom književnosti (dio kojih je oprimgjeren u ovome radu) treba uputiti na (povremeno) podudaranje periferije i centra, ali ne i na njihov statični odnos u kojem bi periferija tek slijepo pratila model matice (ili od njega odudarala ne uklapajući se u trenutačne interesne sfere). Stoga bi taj dio korpusa trebalo na razini teorije, kritike i recepcije promatrati kao fenomen, bez nametanja unaprijed definiranoga vrijednosnoga okvira matice.

Iako je u radu naglašen njezin status kao dvostruko drugotne, emigrantska i egzilna književnost može obogatiti hrvatski nacionalni korpus potvrđujući snagu egzila kao „iskaznog potencijala“,³⁸ što opravdanje nalazi ne samo u odabranim Kordićevim pjesmama, već se potvrđuje kao hrvatski autonarativ:

„Tijekom stoljeća egzil su izabrali ili na njega bili prisiljeni mnogi pisci hrvatskog jezičnog i književnog područja, od Janusa Panniusa (Ivan Čezmički) do Juraja Križanića. U egzilu su bili Matoš i Ujević, a nakon Drugog svjetskog rata takva je sudbina zadesila čitav niz hrvatskih pisaca, od Vinka Nikolića, do Viktora Vide i Borisa Marune. Danas će krug zatvoriti dobrovoljni egzilanti, pisci

³⁸ Pojam rabi Boris Škvorc, Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija, Ogleđi, Kolo, (2004.), 2, <https://www.matica.hr/kolo/296/egzilna-i-emigrantska-knjizevnost-dva-modela-diskontinuiteta-u-sustavu-nacionalnog-knjizevnog-korpusa-u-doba-kulturalnih-studija-20257/> (pristup 1. lipnja 2024.).

fizički izdvojeni iz prostora hrvatske matice, ali vremenski uključeni u njezinu poetiku.³⁹

U širem kontekstu, egzil se javlja kao jedan od najstarijih biblijskih motiva (progonstvo Adama i Eve iz raja), u starih Grka teži su se zločini kažnjavali smrtnom kaznom ili egzilom kao eventualnom povlasticom, brojni su klasici najbolja djela napisali u egzilu (možda najindikativnije djelo je Ovidijev *Ex ponto*). Egzil se i u Kordićevim pjesmama pokazao kao zamašnjak, kao poticaj za realizaciju kreativnoga naboja i traženje „novih“ mogućnosti iskaza „starih“ tema. Kao što tvrde mlađi postkolonijalni kritičari, uključujući u radu spomenutu Spivak, takav potencijal trebao bi reafirmirati mnogostrukost (kod Kordića se to vidi u spoju romanskih utjecaja s neotradicionalističkom podlogom, spoju autentične duhovnosti s avangardnim tendencijama). Odabrani stihovi pokazali su da je drugoga moguće promatrati ne kao inferiornoga ili mistično egzotičnoga (što je tipično za kolonijalni diskurs), već kompleksnoga, polifono iskazanoga (primjer su raznolike slike zavičaja i domovine u Kordićevim stihovima te neobična metaforika u prikazu Boga). To bi mogao biti i put koji (Kordićeva) produkcija sugerira današnjoj kritici i recepciji hrvatske izvandomovinske književnosti.

DOUBLE EXILE IN THE POETRY OF FRA LUCIJAN KORDIĆ

Summary

The paper studies the impact of physical and spiritual exile on the literary opus of Franciscan poet Lucijan Kordić. The selected poems were analyzed and interpreted considering their themes and ideas and, to a lesser extent, stylistic features. In the research on exile from the earthly and spiritual homeland as well as the poet's position between the literature of the host country and the country of origin, postcolonial literary criticism was applied as a methodological basis for explaining the concepts of otherness, displacement, hybridity, center, and periphery. In a broader context, the paper emphasizes the need for further reintegration and revaluation of emigrant and exile literature, which offers new expressive potential and contributes to the integrity of the Croatian national corpus.

Keywords: emigrant literature, Croatian autonarrative, in-betweenness, canon

³⁹ *Isto.*

BIBLIOGRAFIJA

Barry, Peter. *Beginning theory. An introduction to literary and cultural theory*, second edition, Manchester University Press, Manchester, 2002.

Biti, Vladimir. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Matica Hrvatska, Zagreb, 1997.

Brešić, Vinko. Hrvatska emigrantska književnost (1945 – 1990), *Croatica : prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, XXVII (1997.), 45-46, 247-271.

Burzynska, Anna i Markowski, Michał Paweł. *Književne teorije XX. veka*. Službeni glasnik, Beograd, 2009.

Glavaš, Zvonimir. Razgradnja Orijenta – razvoj i temeljni koncepti postkolonijalne teorije, *Essehist*, Osijek, 2012., <https://hrcak.srce.hr/file/272098> (pristup 6. veljače 2024.).

Grubišić, Vinko. *Hrvatska književnost u egzilu*. Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – Munchen, 1991.

Horvatić, Dubravko. Lucijan Kordić u kontekstu hrvatskoga poratnog pjesništva, u: *Lucijan Kordić. Čudo siromašnih koraka*, priredili Šimun Šito Ćorić, Dubravko Horvatić, Nakladni zavod Matice hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 141-144.

Horvatić, Dubravko. *Nepostojeći hrvatski pisci. Eseji i članci*, Consilium – Matica hrvatska, Zagreb – Sisak, 1993.

Jelčić, Dubravko. *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.

Kadić, Ante. *Iseljena Hrvatska*, Ziral, Chicago, 1979.

Kalogjera, Branka. Etničari, egzilanti, globalisti, u: *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2004., <https://matis.hr/images/zbornici/2004/hr/obz6.htm> (pristup 6. veljače 2024.).

Kordić, Lucijan. *Plime neizmjerja*, Izdanja „Ranjeni labud“, Rim, 1970.

Kordić, Lucijan. *Livade snova i vjetrova*, 2. izdanje, Izdanja „Ranjeni labud“, Rim, 1974.

Kordić, Lucijan. *Krateri i gejziri*, Ziral, Chicago, 1978.

Kordić, Lucijan. *Čudo siromašnih koraka*, priredili Šimun Šito Ćorić, Dubravko Horvatić, Nakladni zavod Matice hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

Kordić, Lucijan. *Pokošeno vrijeme*, Izdanja „Ranjeni labud“, Mostar, 1996.

Kordić, Lucijan. *Izabrane pjesme*, priredio Nedjeljko Mihanović, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.

Lešić, Zdenko. O postkolonijalnoj kritici, o Edwardu Saidu i o drugima, *Novi izraz*, 7 (2000.), 3-17.

Lovrenčić, Željka. Lucijan Kordić – od cvjetnih polja do egzila, *Republika*, 69 (2013.), 8-9, 30-37.

Mihanović, Nedjeljko. Predgovor, u: *Lucijan Kordić. Izabrane pjesme*, priredio Nedjeljko Mihanović, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., 15-33.

Milanja, Cvjetko. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, prvi dio, Zagrebgrafo, Zagreb, 2000.

Milanja, Cvjetko. *Hrvatsko pjesništvo 1930 – 1950, Novostvarnosna stilska paradigma*, Matica hrvatska, Zagreb, 2017.

Musa, Šimun. Kordićeva atomska lirika, u: *Osmi neretvanski književni, znanstveni i kulturni susret: Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant: zbornik*, uredio Stjepan Šešelj, Hrvatsko slovo, Zagreb – Čitluk, 2013., 111-120.

Musa, Šimun i Kljajo-Radić, Marina. Eksperiment kao pjesnički postupak u djelu Lucijana Kordića, *Motrišta : časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja*, siječanj – travanj 2014., 75/76, 74-87.

Šalat, Davor. Evolutivni dinamizam pjesništva Lucijana Kordića, *Republika, Republika*, 69 (2013.), 3, 18-25.

Šešelj, Stjepan. Uz prvu knjigu Prinosa za povijest književnosti u Hrvata, u: Šimun Šito Ćorić, *45 hrvatskih emigrantskih pisaca*, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, 1991., VII-XVIII.

Šito Ćorić, Šimun. Lucijan Kordić u kontekstu hrvatskoga poratnog pjesništva, u: *Lucijan Kordić. Čudo siromašnih koraka*, priredili Šimun Šito Ćorić i Dubravko Horvatić, Nakladni zavod Matice hrvatske – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 137-139.

Šito Ćorić, Šimun. Hrvatska migrantska književnost. Proslov. U: *45 hrvatskih emigrantskih pisaca*, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1991., 1-25.

Šito Ćorić, Šimun. Atomsko pjesništvo. Njegove pjesme čitaju se kao što čovjek ili stablo rastu. Upoznajte fra Lucijana Kordića. *Dijaspora*. 16. ožujka 2021., <https://www.dijaspora.hr/njegove-pjesme-citale-su-se-odozdo-prema-gore-jednako-kao-sto-covjek-ili-stablo-rastu-upoznajte-fra-lucijana-kordica/549> (pristup 1. lipnja 2024.).

Škvorc, Boris. Egzilna i emigrantska književnost: Dva modela diskontinuiteta u sustavu nacionalnog književnog korpusa u doba kulturalnih studija, *Ogledi, Kolo*, (2004.), 2, <https://www.matica.hr/kolo/296/egzilna-i-emigrantska-knjizevnost-dva-modela-diskontinuiteta-u-sustavu-nacionalnog-knjizevnog-korpusa-u-doba-kulturalnih-studija-20257/> (pristup 1. lipnja 2024.).

Ujević, Mate. *Plodovi srca i uma. Hrvatska čitanku za više razrede srednjih škola*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941.